

Investigating the Readiness of Iranian Public Libraries in Confronting Dust Crisis

Shahnaz Khademizadeh

*Corresponding author, Assistant Prof in Knowledge and Information Science, faculty of Education Sciences & Psychology, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran. E-mail: s.khademi@scu.ac.ir

Abdul Hussein Farajpahlu

Prof in Knowledge and Information Science, faculty of Education Sciences & Psychology, Shahid Chamran University Ahvaz, Ahvaz, Iran. E-mail: farajpahlou@scu.ac.ir

Zeinab Mohammadi

MSc in Knowledge and Information Science, faculty of Education Sciences & Psychology, Shahid Chamran University Ahvaz, Ahvaz, Iran. E-mail: mohammadizeinab2@gmail.com

Abstract

Objective: Concerning the importance of the role of libraries in crisis, this study seeks to study the status of public libraries in confronting dust crisis.

Methodology: This study is an applied descriptive survey. The statistical population includes all librarians of public libraries of provinces exposed to duct crisis (Kurdistan, Kermanshah, Ilam, and Khuzestan) which includes 378 individuals. Using simple random cluster sampling method and Cochran formula, 190 have been selected as the sample. A researcher-made questionnaire with 46 close-ended questions (5-point Likert scale) has been used for data collection. The theoretical framework of the study is structured through studying research backgrounds, related literature and basic documentary studies. The questionnaire intends to evaluate the status of libraries in three stages: pre-crisis, pre-crisis and post-crisis. Data were analyzed using SPSS 24 software.

Findings: The results of single-sample t-test showed that the readiness status of the studied libraries was poor in terms of educational, cultural, informational, and executive dimensions in the face of duct crisis. These libraries are also at a critical status during the crisis (information and administrative). In addition, the findings of the present study showed that the status of public libraries in post-crisis stage is poor in terms of documentation and implementation aspects.

Conclusion: Overall, the results of this study showed that public libraries have no planning in dealing with dust phenomenon. Moreover, no provision has been made for librarians in these libraries for the three stages of pre-crisis, pre-crisis and post-crisis. However, libraries as a social and cultural institution can play an important role in this regard. For example, some of the measures that the libraries could take during dust crisis is to train users in dealing with dust crisis phenomenon, consider some plans to provide services during dust crisis, provide essential resources on dust crisis, communicating with institutions related to dust crisis, and provide the required information resources as they might require and documentation of the obtained experiences and presenting them when required. It should be noted that libraries, like all other public institutions, must be able to deal with all kinds of unexpected events and be prepared to deal with such events as far as this type of events require rapid decision-making and urgent action. Therefore, it seems necessary for public library administrators to pay more attention to the importance of the social activities of libraries and define guidelines for libraries in accordance with social, cultural and economic conditions to introduce the new role of libraries as information centers to the society and make libraries popular in the society.

Keywords: Public Libraries, Crisis, Dust, Natural Disasters.

Central Library of Astan Quds Razavi

Library and Information Sciences, 2020, Vol. 23, No. 2, pp. 117-136.

Received: 19/01/2020 - Accepted: 19/02/2020

بررسی میزان آمادگی کتابخانه‌های عمومی ایران در مواجهه با بحران ریزگردها

شهناز خادمی زاده

*نویسنده مسئول، استادیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران.
رایانامه: s.khademi@scu.ac.ir

عبدالحسین فرج پهلوی

استاد گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران. رایانامه:
farajpahlou@scu.ac.ir

زینب محمدی

کارشناس ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران. رایانامه:
mohammadizeinab2@gmail.com

چکیده

هدف: مطالعه نقش کتابخانه‌ها در زمان بحران‌ها (بحران ریزگرد) از اهمیت زیادی برخوردار است. این پژوهش با هدف مطالعه وضعیت کتابخانه‌های عمومی در مواجهه با ریزگردها انجام شده است.

روش‌شناسی: پژوهش حاضر، توصیفی - پیمایشی از نوع کاربردی است. جامعه آماری تمامی کتابداران کتابخانه‌های عمومی (کردستان، کرمانشاه، ایلام، خوزستان) که با استفاده از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای و تصادفی ساده و استفاده از فرمول کوکران ۱۹۰ نفر به عنوان نمونه آماری انتخاب شدند. داده‌ها با استفاده از پرسشنامه محقق ساخته جمع‌آوری و با نرم افزار SPSS نسخه ۲۴ مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها: نتایج آزمون t تک نمونه‌ای، نشان داد وضعیت آمادگی کتابخانه‌های مورد مطالعه، در مواجهه با پدیده ریزگردها در هر سه مرحله پیش از بحران، حین بحران و بعد بحران در سطح مطلوبی قرار ندارد.

نتیجه‌گیری: با توجه به یافته‌ها، بحران ریزگردها در کتابخانه‌های عمومی، تاکنون مورد توجه قرار نگرفته است. در حالی که این پدیده می‌تواند بر سطح کارایی و عملکرد کتابخانه‌های عمومی تأثیر منفی داشته باشد. با توجه به نقش کتابخانه‌های عمومی به عنوان نهادی مردمی و اجتماعی، ضرورت دارد که کتابخانه‌ها به نقش خود که اطلاع‌رسانی و ارائه خدمات در تمامی حوزه‌ها به اجتماع است فعالیت‌هایی چشمگیری انجام دهند.

کلید واژه‌ها: کتابخانه‌های عمومی، بحران، ریزگردها، حوادث طبیعی، گرد و غبار.

کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی

کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۱۳۹۹، دوره ۲۳، شماره ۲، شماره پیاپی ۹۰، صص. ۱۱۷-۱۳۶.

تاریخ ارسال: ۹۸/۱۰/۲۹ - تاریخ پذیرش: ۹۸/۱۱/۳۰

مقدمه و پیشینه موضوع

نزدیک یک دهه است که بحران ریزگردها در بعضی از نواحی ایران، به ویژه در مرزهای شرقی و غربی کشور همواره اتفاق می‌افتد. بحران ریزگردها به قدری جدی است که در سند سیاست‌های کلی محیط زیست به عنوان تازه‌ترین سند محیط زیستی کشور، در چند جا آشکارا بدان اشاره شده است (پهلوان، ۱۳۹۷). از این رو، مدیریت بحران به نوعی بخشی از زندگی در چنین مناطقی است. زمانی که زندگی روزانه مردم دچار اختلال می‌شود آن‌ها به سمت مکان‌هایی امن و آرامش‌بخش تمایل پیدا می‌کنند که در آن مکان‌ها بتوانند احساس امنیت کنند و با استفاده از فضای آن بتوانند بفهمند که در اطراف آن‌ها چه می‌گذرد.

کتابخانه‌ها که می‌توانند به عنوان قلب جوامع خود شناخته شوند و با توجه به اصول آزادی بیان و دسترسی آزادانه و عادلانه به اطلاعات طراحی شده‌اند، می‌توانند در هنگام بروز این اختلال‌ها یا بحران‌ها و بلایای طبیعی به عنوان حامیان و حتی منجیان منحصر به فرد انسان‌ها شناخته شوند.

یانگ^۱ (۲۰۱۷) عقیده دارد در زمان بروز بلایای طبیعی کتابخانه‌ها می‌تواند فضایی که دسترسی به منابع مورد نیاز بحران لازم است را ایجاد کنند و اطلاعات را در دسترس مردم قرار دهند. از سویی دیگر، کتابخانه‌های عمومی، به عنوان نهادهای فرهنگی و اجتماعی کشور که عهده‌دار نقش محوری تأمین اطلاعات هستند، در زمینه مدیریت بحران و مقابله با بلایای طبیعی نیز از جایگاه ارزشی خاصی برخوردارند. کتابخانه‌ها قادر هستند تا از جوامع خود قبل از بحران، در طی آن و بعد از آن حمایت به عمل بیاورند. این حمایت می‌تواند طیف گسترده‌ای از ایفای نقش به عنوان مرکزیت بی‌طرف، اشتراک اطلاعات، همکاری در جهت تأمین آسایش یا پشتیبانی از مصالحه و آشتی را در بر بگیرد.

اقداماتی که کتابخانه‌ها می‌توانند در مرحله پیش از بحران انجام دهند، نقش مؤثری در کاهش آسیب‌های وارده بر این نهاد و کاربران آن دارد. در این راستا بیوچانان^۲، (۱۹۹۸) پیرامون نقش کتابخانه پیش از بحران اظهار می‌کند، برنامه‌ریزی و آمادگی در برابر سوانح از عناصر حفاظت پیشگیرانه به شمار می‌آید و یک برنامه مکتوب و مدون مهمترین گامی است که در جهت آماده شدن برای مقابله با سوانح و بلایا برداشته می‌شود. نخستین اثر این سند کتبی این است که سوانح امکان وقوع دارند و یکی از وظایف سازمان و تشکیلات کتابخانه این است که به صورت منطقی مسئولیت این سوانح را بپذیرد. دیگر این که آماده شدن و قبول مسئولیت، ترس و واهمه بیخود را از بین می‌برد و باعث تصمیم‌گیری منطقی می‌شود، که این خود باعث کاهش خسارات و صدمات وارده به مجموعه کتابخانه شده و هزینه‌های احیاء و بازسازی مواد کتابخانه را

1. Young

2. Buchanan

کاهش می‌دهد. سوم یکپارچگی افکار و عقاید، فراهم آمدن قوانین دقیق و مرحله‌بندی شده را باعث می‌شود. در حال حاضر همه کتابخانه‌ها برنامه مقابله با سوانح را ندارند و بررسی تحقیقی از ۱۷۵ کتابخانه دانشگاهی و دانشکده‌ای کانادا نشان می‌دهد ۱۴ درصد آن‌ها دارای برنامه مقابله با سوانح هستند. علاوه بر این زاک^۱، (۲۰۱۱) نیز عقیده دارد، افزایش توجه به نقش رسانه‌های اجتماعی در پاسخ به فاجعه و پتانسیل کتابخانه‌ها برای حفظ حضور خود در این سیستم‌ها به عنوان وسیله‌ای برای رسیدن به آن‌هاست. در نهایت با تسهیل دسترسی عادلانه به اینترنت برای افراد محروم جوامع، کتابخانه‌ها می‌توانند به عنوان پل ارتباطی نقش ایفا کنند. این نکته به این معنی است که کتابخانه به عنوان بازیکنان کلیدی برای جمع‌آوری اطلاعات ضروری در برنامه‌ریزی‌های اجرایی جامعه در شرایط اضطراری، کمک کنند.

کتابخانه‌های عمومی علاوه بر ارائه دسترسی برابر به انواع منابع، خدمات و برنامه‌ها، فضاهای امنی را فراهم می‌کنند و به عنوان پناهگاه‌ها، در زمان بحران عمل می‌کنند. کارکنان کتابخانه در برنامه‌ریزی فاجعه و مدیریت بلایا بیشتر درگیر می‌شوند. این امر به ویژه در مورد کتابخانه‌های عمومی مشهود است؛ جایی که حتی این تسهیلات می‌تواند جزء مهمی از واکنش‌های فاجعه‌آمیز و فعالیت‌های امدادی باشد. در بحران‌های طبیعی مانند زمین لرزه‌ها، گردبادها، آتش‌سوزی، سیلاب و طوفان‌ها گرفته تا بحران‌هایی اجتماعی، از جمله ناآرامی‌های مدنی و اجتماعی، کتابخانه‌های عمومی می‌توانند به ارائه خدمات و فعالیت‌های پشتیبان‌کننده بپردازند.

اوه‌لای، لاول، اوایل‌کی‌داج، پلیمو و ادوینگبو^۲، (۲۰۱۴) عقیده دارند برنامه‌های کنترل بحران در کتابخانه‌های مورد مطالعه، وجود ندارد و کارکنان اذعان می‌کنند که آن‌ها برای بلایای طبیعی آمادگی ندارند. کمبود بودجه و برنامه‌های کنترل بحران، محدودیت‌های عمده‌ای بود که کارمندان در ایجاد آگاهی و آماده‌سازی برای بلایای طبیعی با آن مواجهه بودند. در این مقاله توصیه شده است که مدیریت‌های پلی تکنیک باید کمیته کنترل بلایا را در تمام کتابخانه‌های پلی تکنیک تشکیل دهند و در عین حال باید برنامه‌های کنترل بحران را در همه کتابخانه‌های پلی تکنیک به عنوان بخشی از سند کار خود اجباری کنند. کور^۳، (۲۰۱۵) نیز عقیده دارد؛ اول از هر چیزی متخصصان کتابخانه و اطلاعات باید نگرش خود را تغییر دهند و با این دید که فاجعه‌ها در هر زمانی ممکن است اتفاق بیفتند، آماده مقابله با بحران باشند. جمله پیشگیری بهتر است از درمان می‌تواند در این مورد جمله‌ای کارساز باشد، ساختمان کتابخانه‌ها باید جوری در نظر گرفته شوند که آمادگی رویارویی با بحران‌های احتمالی (سیل، زلزله، آتش‌سوزی و ...) را داشته باشند.

---

1. Zach

2. Owolabi, Lawal, Olukayodaj, Pelemo, & Odenigbo

3. Kaur

همچنین می‌تواند به عنوان نهادی اجتماعی، دستورالعمل‌هایی برای مقابله با فاجعه در هر یک از موارد پیشگیرانه، آمادگی، واکنش و برنامه‌های بهبودی داشته باشد.

کتابخانه‌ها در زمان بروز بحران می‌تواند خدمات گسترده‌ای ارائه دهند که این خدمات می‌تواند در راستای مهار و کاهش اثرات منفی بحران بر جامعه باشد. در این راستا یافته‌های جیگر، لانگا، مک کلو، برتات^۱، (۲۰۰۷) نشان داد مهمترین خدمت کتابخانه‌ها در طی بحران طوفان و پس از آن ارائه خدمات دسترسی به اینترنت بوده است. از دیگر خدمات، می‌توان کمک به آماده‌سازی جامعه برای رویارویی با حادثه، فراهم آوردن خدمات اطلاعاتی اورژانسی، دادن سرپناه، ارائه خدمات فیزیکی مانند غذا و آب، کمک به افراد نیازمند کمک برای پر کردن فرم‌های بیمه و امثال آن، همکاری با سازمان‌های خدماتی مانند صلیب سرخ، پاکسازی خرابی‌های پس از طوفان اشاره کرد. همچنین، فرانک^۲ (۲۰۱۱) نقش برنامه‌های مدیریت بحران در محافظت از مجموعه‌های کتابخانه‌های منتخب و مشکلات اقدامات اجرایی آن‌ها حین بحران را مورد بررسی قرار داد. وی دریافت، برنامه‌های مدیریت بحران این کتابخانه‌ها به منظور مقابله با بلایای محلی و کوچک طراحی شده اند؛ نه بلایایی در حد طوفان کاترینا. با وجود این که اقداماتی که توسط پرسنل کتابخانه، قبل و بلافاصله پس از بحران به کار گرفته می‌شود، می‌تواند متفاوت باشد؛ بلایای در مقیاس وسیع مانند زلزله و طوفان نیز باعث بی اثر بودن چنین برنامه‌هایی می‌شوند. از طرفی دیگر سهنر، گادفری، بیگلر^۳ (۲۰۱۷) عقیده دارند کتابداران در مدیریت ارتباطات، بازیابی اطلاعات حین فاجعه طبیعی یا وضعیت بحرانی دیگری که ممکن است رخ بدهد، باید درک درستی داشته باشند. هنگامی که فاجعه رخ می‌دهد ارتباط با مردم و رسانه‌ها ضروری است که شایعات و اطلاعات غلط کاهش یابد. تعامل کتابخانه و ارتباط آن با مردم و رسانه‌ها می‌تواند اعتبار اطلاعات در زمینه بحران را تأیید کند.

الو، ازیواکبی، موول، ایکویمی^۴ (۲۰۱۸) نیز عقیده دارند، آماده‌سازی و اقدامات مربوط به پاسخگویی به بحران که عمدتاً در کتابخانه‌ها انجام می‌شود عبارتند از: بازرسی منظم و نگهداری تجهیزات الکتریکی و اطمینان از این که تجهیزات فاجعه در موقعیت‌های قانونی خود قرار دارند. نتایج این پژوهش نشان داد بین دسترسی به تجهیزات فاجعه و آمادگی در مورد بلایا و واکنش در کتابخانه‌های دانشگاهی در جنوب غربی نیجریه رابطه معنی‌داری وجود دارد. همچنین، راتن^۵ (۲۰۱۳) در پژوهشی نقش کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی در مدیریت شرایط بحرانی را مورد بررسی قرار داد. این مطالعه شامل مصاحبه، تحقیق در

1. Jaeger, Langa, McClure, & Bertot

2. Frank

3. Soehner, Godfrey & Bigler

4. Ilo, Izuagbe, Mole & Ekwueme

5. Rattan

عملیات فعلی، خدمات و عملکرد کتابخانه و مراکز اطلاع‌رسانی و تلاش برای کشف این که آیا کتابخانه‌ها آمادگی روبه‌رو شدن با هرگونه فاجعه و چگونگی مدیریت آن را دارند؟ انجام شد. نتایج این بررسی نشان داد اکثر کتابداران و کارکنان آمادگی کمک به جامعه در زمان بحران را دارند و اکثریت آن‌ها برای به اشتراک گذاشتن و انتشار اطلاعات مربوط به هرگونه اطلاعات مربوط به بلایای طبیعی از طریق وب به عنوان حمایت از موسسه عمل می‌کنند. همچنین، نتایج پژوهش نشان داد هر چند کتابخانه‌ها به وسایل آتش‌نشانی مجهز هستند اما کارکنان مطمئن نبودند که این وسایل تاریخ انقضا دارند یا خیر؟ به طور کلی نتایج نشان داد که این کتابخانه‌ها برنامه‌ای برای زمان بحران ندارند و یا این که اگر برنامه‌ای وجود داشته باشد بیشتر کتابداران از آن بی‌اطلاع هستند.

علاوه بر پژوهش‌های ذکر شده، در پژوهشی که در داخل کشور توسط خادمی زاده، فاتحی، سیفی و خادمی زاده (۱۳۹۷) با عنوان «ارائه خدمات اطلاعات سلامت همراه به منظور مدیریت بحران ریزگردها در استان خوزستان» انجام شد، ارائه بسته آموزشی خدمات اورژانسی اطلاعات سلامت در مواقع بحران پیشنهاد شده است. این بسته آموزشی از طریق مصاحبه متمرکز با شاغلان بخش مدیریت اطلاعات سلامت بیمارستان‌های علوم پزشکی اهواز، متخصصین حوزه فناوری اطلاعات سلامت بیمارستان‌ها و حوزه بهداشت عمومی و ارتقای سلامت دانشگاه‌های علوم پزشکی اهواز تهیه شده است. هدف از این پژوهش تهیه و تدوین اپلیکیشن بسته آموزشی خدمات اورژانسی اطلاعات سلامت قابل نصب بر روی گوشی‌های هوشمند می‌باشد که می‌تواند با همکاری نهاد کتابخانه‌های عمومی شهر اهواز به کاربران ارائه گردد. یافته‌های این پژوهش همچنین نشان داد استفاده از سیستم‌های سلامت همراه می‌تواند در مواقع بحران نسبت به انجام فرآیندهای خود مراقبتی افراد آسیب دیده از ریزگردها کمک نماید.

علاوه بر این، کتابخانه‌ها می‌تواند در مرحله بعد از بحران نیز برنامه‌ریزی‌های مفیدی انجام دهند تا در بروز موارد مشابه بتوان به آسانی با بحران به وجود آمده مقابله کرد و خسارات و آسیب‌های وارده را به حداقل رساند. در این راستا ونستون و کوئین^۱ (۲۰۰۵) مجلاتی که به بررسی نقش کتابخانه‌ها در زمان بحران پرداخته‌اند را مورد بررسی قرار دادند. آنان مسائل مربوط به بحران و تغییرات اجتماعی در ارتباط با نقش کتابخانه‌ها، خدمات اطلاع‌رسانی و دسترسی به اطلاعات و نقش رهبری کتابداران و کتابخانه در مورد این مسائل را خاطر نشان کردند. در این مطالعه مشخص شد که مستندات این مجلات بیشتر به نقش کتابخانه‌ها در زمان بحران جنگ و تروریسم و تغییرات اقتصادی و فناوری بوده است. کتابخانه‌های مورد مطالعه در چنین بحران‌هایی تمرکز خود را برای در دسترس قرار دادن اطلاعات مورد نیاز، قرار داده‌اند. نیاز به رهبری در

دوره‌های بحران و تغییر، نقش پیشگیرانه را برجسته می‌کند. کتابداران می‌توانند در زمینه دسترسی به اطلاعات، ارائه خدمات اطلاعاتی نقش منحصر به فردی داشته باشند. همچنین، مستندسازی شیوه‌ها و نتایج تحقیق نشان می‌دهد که در سال ۲۰۰۱ و پس از آن، افزایش قابل ملاحظه‌ای در کتابخانه و علوم اطلاعاتی صورت گرفته است. تحقیق و انتشار در این زمینه، در ارتباط با خدمات کتابداری و اطلاع‌رسانی و دسترسی به اطلاعات بیشتر در بحث بحران (جنگ و تروریسم) است.

علاوه بر پژوهش‌های ذکر شده، در داخل کشور یافته‌های زکیانی، غفاری، غلامی (۱۳۹۷) نشان داد وضعیت کلی آمادگی کتابخانه‌ها از نظر بلایای طبیعی (سیل، زلزله، آتش‌سوزی، طوفان) در حد خیلی ضعیفی قرار دارند. همچنین، کتابخانه‌های دانشگاه مورد مطالعه آمادگی در برابر حوادث غیرمترقبه ندارد و نمی‌تواند امنیت منابع، کارکنان و کاربران را حفظ کنند. همچنین، یافته‌های محمد اسماعیل و ناصحی اسکویی (۱۳۹۳) نشان داد میزان آشنایی مدیران با مباحث مدیریت بحران و مورد توجه قرار گرفتن کتابخانه‌ها در برنامه‌ریزی راهبردی، در حد مطلوبی قرار دارد؛ اما، تلاش برای تهیه منابع در خصوص مدیریت بحران برای کتابخانه، انتشار اطلاعات عمومی مربوط به شرایط اضطراری و ایجاد اتاق بحران در کتابخانه‌ها، در سطح پایینی ارزیابی شد. از طرفی دیگر، در پژوهشی که آزیابا و ادت^۱ (۲۰۰۸) انجام دادند از کتابداران کتابخانه‌های دانشگاهی، ایالتی و فدرالی غرب آفریقا که بیش از ۱۰ سال سابقه داشتند خواسته شد تا حوادث طبیعی را که برای کتابخانه‌های آن‌ها اتفاق افتاده بود یا می‌تواند اتفاق بیفتد را، نام ببرند. نتایج حاصل از این پژوهش نشان داد کتابخانه‌های غرب آفریقا به هیچ وجه آمادگی مواجهه با حوادث طبیعی را ندارند.

نتایج پژوهش‌های خارج از کشور نشان می‌دهد موضوع بحران و بلایای طبیعی در کتابخانه‌ها مورد توجه قرار گرفته است، هر چند نتایج اکثر این پژوهش‌ها نشان می‌دهد کتابخانه‌ها در مواجهه با بلایای طبیعی از آمادگی کافی برخوردار نیستند. همچنین، نتایج بررسی مطالعات انجام شده در ایران نشان داد که بیشتر پژوهش‌های انجام شده به بررسی آمادگی فیزیکی کتابخانه‌ها پرداخته‌اند نه به عنوان نهادی اجتماعی، فرهنگی که می‌تواند نقش بیشتری در حوزه بلایای طبیعی داشته باشد.

نتایج نشان می‌دهد تاکنون وضعیت آمادگی کتابخانه‌های عمومی در مواجهه با پدیده ریزگردها در ایران مورد مطالعه قرار نگرفته است. این در صورتی است که در چند سال گذشته ریزگردها تأثیرات مخربی بر کشور مخصوصاً استان‌های غربی کشور به جا گذاشته است. با توجه به حساسیت موضوع بحران‌های ناشی از پدیده ریزگردها و احتمال تکرار این حوادث در ابعاد وسیع‌تر، لازم است که برنامه‌ریزی‌هایی برای پیشگیری، مقابله و اقدامات پس از بحران در مقابله با این پدیده در کشور صورت پذیرد. با توجه به این که مرور

پیشینه‌های خارج از کشور نشان می‌دهد که کتابخانه‌ها در مواقع بحرانی فعالیت‌های مفیدی انجام داده‌اند، بنابراین به نظر می‌رسد کتابخانه‌های عمومی ما نیز، به عنوان یکی از سازمان‌های فرهنگی - اجتماعی بتواند در این زمینه فعالیت‌هایی داشته باشد.

بنا بر آنچه گفته شد، پژوهش حاضر با هدف مطالعه میزان آمادگی کتابخانه‌های عمومی ایران مخصوصاً شهرهای مرزی (ایلام، کرمانشاه، کردستان و خوزستان) در مواجهه با پدیده ریزگردها انجام شده است؛ تا مشخص شود که آمادگی این کتابخانه‌ها در مواجهه با پدیده ریزگردها چگونه است؟ و کتابداران تا چه مقدار با فعالیت‌های اجتماعی و مفیدی که می‌توانند در زمان بروز پدیده ریزگردها توسط آن‌ها ارائه شود، آشنایی دارند؟ نتیجه این پژوهش منجر می‌شود تا نقاط قوت و ضعف کتابخانه‌ها در مقابله با این پدیده بیان شود. در این میان، تعیین و تبیین نقش کتابخانه‌های عمومی می‌تواند امر برنامه‌ریزی برای مدیریت بحران در یک کشور را سهولت بخشیده و از اتلاف زمان، نیروی کار و هزینه‌های وارد بر دولت به طرز قابل توجهی بکاهد. بنابراین، پژوهش حاضر برای پاسخگویی به پرسش‌های زیر انجام شده است:

۱. وضعیت آمادگی کتابخانه‌های عمومی در مواجهه با پدیده ریزگردها در مرحله پیش از بحران (از نظر بعد آموزشی، فرهنگی، اجرایی و اطلاعاتی) چگونه است؟
۲. وضعیت آمادگی کتابخانه‌های عمومی در مواجهه با پدیده ریزگردها در حین بحران (از نظر بعد اجرایی و اطلاعاتی) چگونه است؟
۳. وضعیت آمادگی کتابخانه‌های عمومی در مواجهه با پدیده ریزگردها در مرحله بعد از بحران (از نظر بعد مستندسازی و اجرایی) چگونه است؟

روش پژوهش

این پژوهش از منظر هدف، کاربردی و به روش توصیفی - پیمایشی انجام شده است. جامعه آماری این پژوهش شامل تمامی کتابداران کتابخانه‌های عمومی استان‌های در معرض پدیده ریزگردها (کردستان، کرمانشاه، ایلام، خوزستان) به تعداد ۳۷۸ نفر هستند؛ که با استفاده از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای و تصادفی ساده و استفاده از فرمول کوکران ۱۹۰ نفر به عنوان نمونه آماری انتخاب شدند.

در جدول ۱، جامعه و نمونه آماری با رعایت نسبت بین تعداد جامعه و نمونه در هر استان ارائه شده است.

جدول ۱. جامعه و نمونه آماری

استان	تعداد جامعه	تعداد نمونه
خوزستان	۱۷۴	۸۷
ایلام	۴۸	۲۴
کرمانشاه	۸۵	۴۳
کردستان	۷۱	۳۶
مجموع	۳۷۸	۱۹۰

ابزار پژوهش

در پژوهش حاضر با مطالعه پیشینه پژوهش، متون و مطالعات سندی پایه‌ای به منظور چارچوب نظری؛ پرسشنامه‌ای برای کتابداران کتابخانه‌های عمومی طراحی شده است که مشتمل بر ۴۶ پرسش بسته (طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت) می‌باشد. پرسش‌های این پرسشنامه وضعیت کتابخانه‌ها را در سه مرحله پیش از بحران، حین بحران و پس از بحران ریزگردها؛ مورد بررسی قرار می‌دهد. پرسش‌های مربوط به مرحله قبل از بحران چهار شاخص (آموزشی، فرهنگی، اجرایی و اطلاعاتی)، پرسش‌های مربوط به مرحله حین بحران دو شاخص (اطلاعاتی و اجرایی) و پرسش‌های مربوط به مرحله بعد از بحران دو شاخص (مستند سازی و اجرایی) را مورد بررسی قرار می‌دهند.

برای تعیین روایی صوری و محتوایی، این پرسشنامه در اختیار ۱۰ کتابدار با تجربه در سمت مدیریت کتابخانه‌های عمومی خوزستان و سه نفر از اساتید گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه شهید چمران اهواز قرار گرفت تا مشخص شود فهم و برداشت آن‌ها از پرسش‌ها و واژه‌ها و اصطلاحات موجود در پرسشنامه با آنچه مد نظر پژوهشگر است یکسان باشد. همچنین برای برآورد پایایی، از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد، بدین معنا که پرسشنامه پس از بررسی نهایی بین ۳۰ نفر از کتابداران توزیع شد، که نتیجه آن نشان داد پرسشنامه طراحی شده از اعتبار و پایایی مطلوبی (۰/۹۶) برخوردار است.

یافته‌ها

بر اساس یافته‌های توصیفی تحقیق، مشاهده می‌شود ۱۳۴ نفر (۷۰/۵ درصد) از افراد شرکت‌کننده در پژوهش زن و ۵۶ نفر (۲۹/۵ درصد) مرد هستند. در مورد متغیر میزان تحصیلات؛ ۱۳ نفر (۶/۸ درصد) از افراد شرکت‌کننده در پژوهش دارای مدرک کاردانی، ۱۱۴ نفر (۶۰ درصد) مدرک لیسانس، ۵۸ نفر (۳۰/۶ درصد) مدرک فوق لیسانس و ۵ نفر (۲/۶ درصد) مدرک دکتری داشتند. نتایج به دست آمده در مورد متغیر سابقه مشارکت‌کنندگان در پژوهش نشان می‌دهد ۴۳ نفر (۲۲/۶ درصد) بین ۱ تا ۵ سال، ۶۰ نفر (۳۱/۶ درصد) بین ۶ تا ۱۰ سال، ۳۸ نفر (۲۰ درصد) بین ۱۱ تا ۱۵ سال، ۳۸ نفر (۲۰ درصد) بین ۱۶ تا ۲۰ سال و ۱۱ نفر

(۵/۸ درصد) بالای ۲۱ سال سابقه خدمت داشتند. در مورد رشته تحصیلی مشارکت‌کنندگان در پژوهش؛ ۱۱۷ نفر (۶۱/۶ درصد) دارای تخصص کتابداری و ۷۳ نفر (۳۸/۴ درصد) دارای تحصیلات غیرکتابداری بودند. در جدول زیر نتایج آزمون کولموگروف-اسمیرنوف^۱ و محاسبه کشیدگی و چولگی داده‌ها آورده شده است.

جدول ۲. نتایج آزمون کولموگروف-اسمیرنوف، کشیدگی و چولگی داده‌ها برای سنجش نرمال بودن داده‌ها

نتیجه	کشیدگی	چولگی	Kolmogorov-Smirnov		مؤلفه‌ها	متغیرها
			P	آماره		
نرمال	-۰/۴۲	-۰/۱۳	۰/۰۷۶	۰/۰۶۲	آموزشی	پیش از بحران
نرمال	-۰/۷۰	-۰/۰۹۰	۰/۰۸۲	۰/۰۶۱	فرهنگی	
نرمال	-۰/۶۵	۰/۰۷۹	۰/۰۵۴	۰/۰۶۴	اجرایی	
نرمال	-۰/۴۲۲	-۰/۳۰۵	۰/۰۶۲	۰/۰۶۳	اطلاعاتی	
نرمال	-۰/۴۹۹	-۰/۲۳۰	۰/۲۰۰	۰/۰۵۶	اطلاعاتی	حین بحران
نرمال	-۰/۶۳	-۰/۱۴	۰/۰۷۳	۰/۰۶۲	اجرایی	
نرمال	-۰/۴۴	۰/۰۱	۰/۰۹۱	۰/۰۶۰	مستندسازی	بعد از بحران
نرمال	-۰/۴۶	-۰/۰۹	۰/۰۵۲	۰/۰۶۴	اجرایی	

با توجه به نتایج جدول ۲، مشاهده می‌شود که توزیع داده‌های مورد بررسی در تمامی متغیرها نرمال است. در ادامه شاخص‌های توصیفی مربوط به متغیرهای مورد بررسی در جدول ۳ گزارش شده است.

جدول ۳. میانگین و انحراف استاندارد متغیرهای مورد پژوهش در مورد وضعیت آمادگی کتابخانه‌های عمومی در مواجهه با پدیده ریزگردها

متغیرها	مؤلفه‌ها	میانگین	انحراف استاندارد
پیش از بحران	آموزشی	۱/۹۸	۰/۳۸۶
	فرهنگی	۲/۰۲	۰/۴۹۴
	اجرایی	۱/۸۴	۰/۴۲۷
	اطلاعاتی	۱/۹۲	۰/۴۳۰
حین بحران	اطلاعاتی	۲/۰۴۲	۰/۴۸۳
	اجرایی	۱/۹۹۱	۰/۵۲۴
بعد از بحران	مستندسازی	۱/۸۷	۰/۴۷۲
	اجرایی	۱/۸۶	۰/۴۵۵

با توجه به مقایسه میانگین‌های به دست آمده (جدول ۳) در خصوص وضعیت آمادگی کتابخانه‌های عمومی در مواجهه با پدیده ریزگردها می‌توان گفت بیشترین میانگین به دست آمده مربوط به متغیر اطلاعاتی در مرحله حین بحران است و کمترین میانگین مربوط به متغیر اجرائی پیش از بحران است. در ادامه به پرسش‌های پژوهش پاسخ داده شده است.

۱. وضعیت آمادگی کتابخانه‌های عمومی در مواجهه با پدیده ریزگردها در مرحله پیش از بحران از نظر بعد آموزشی، فرهنگی، اجرایی و اطلاعاتی چگونه است؟

با توجه به نرمال بودن داده‌های متغیرهای آموزشی، فرهنگی، اجرایی و اطلاعاتی از آزمون تی تک نمونه‌ای برای سنجش وضعیت آمادگی کتابخانه‌های عمومی در مواجهه با پدیده ریزگردها در مرحله پیش از بحران استفاده شده است. نتایج این آزمون در جدول ۴ گزارش شده است.

جدول ۴. وضعیت آمادگی کتابخانه‌های عمومی در مواجهه با پدیده ریزگردها در مرحله پیش از بحران از نظر بعد آموزشی، فرهنگی، اجرایی

میانگین مطلوب: ۳								
متغیر	تعداد	میانگین	اختلاف میانگین	آماره آزمون (t)	درجه آزادی	سطح معنی‌داری p	فاصله اطمینان ۹۵٪	
							حد بالا	حد پایین
آموزشی	۱۹۰	۱/۹۸۲	-۱/۰۱۷	-۳۶/۲۶	۱۸۹	$p < ۰/۰۰۰۱$	-۰/۹۶۲	-۱/۰۷
فرهنگی	۱۹۰	۲/۰۲۵	-۰/۹۷۴	-۲۷/۱۲	۱۸۹	$p < ۰/۰۰۰۱$	-۰/۹۰۳	-۱/۰۴
اجرایی	۱۹۰	۱/۸۴۹	-۱/۱۵۰	-۳۷/۰۷	۱۸۹	$p < ۰/۰۰۰۱$	-۱/۰۸	-۱/۱۵
اطلاعاتی	۱۹۰	۱/۹۲۶	-۱/۰۷۳	-۳۴/۳۸	۱۸۹	$p < ۰/۰۰۰۱$	-۱/۰۱۱	-۱/۱۳

بر اساس اطلاعات و نتایج مندرج در جدول ۴، مقدار معنی‌داری به دست آمده، در سطح ۰/۰۵ معنی‌دار است و وضعیت آمادگی کتابخانه‌های عمومی در مواجهه با پدیده ریزگردها در مرحله پیش از بحران از نظر بعد آموزشی، فرهنگی، اجرایی و اطلاعاتی در سطح مطلوبی قرار ندارد.

۲. وضعیت آمادگی کتابخانه‌های عمومی در مواجهه با پدیده ریزگردها در حین بحران از نظر بعد اجرایی و اطلاعاتی چگونه است؟

با توجه به نرمال بودن داده‌های متغیرهای اجرایی و اطلاعاتی از آزمون تی تک نمونه‌ای برای سنجش وضعیت آمادگی کتابخانه‌های عمومی در مواجهه با پدیده ریزگردها در مرحله حین از بحران استفاده شده است. نتایج این آزمون در جدول ۵ گزارش شده است.

جدول ۵. وضعیت آمادگی کتابخانه‌های عمومی در مواجهه با پدیده ریزگردها در مرحله حین بحران از نظر بعد اجرایی و اطلاعاتی

میانگین مطلوب: ۳								
متغیر	تعداد	میانگین	اختلاف میانگین	(t) آماره آزمون	درجه آزادی	سطح معنی‌داری p	فاصله اطمینان ۹۵٪	
							حد بالا	حد پایین
اطلاعاتی	۱۹۰	۲/۰۴۲	-۰/۰۹۵۷	-۳۷/۲۸	۱۸۹	$p < .0001$	-۰/۸۸۸	-۱/۰۳۷
اجرایی	۱۹۰	۱/۹۹۱	-۱/۰۰۸	-۲۶/۵۰	۱۸۹	$p < .0001$	-۰/۹۳۳	-۱/۰۰۸

براساس اطلاعات و نتایج مندرج در جدول ۵ می‌توان گفت وضعیت آمادگی کتابخانه‌های عمومی در مواجهه با پدیده ریزگردها در مرحله حین بحران از نظر بعد اطلاعاتی و اجرایی در سطح مطلوبی قرار ندارد.

۳. وضعیت آمادگی کتابخانه‌های عمومی در مواجهه با پدیده ریزگردها در مرحله بعد از بحران از نظر بعد مستندسازی و اجرایی چگونه است؟

با توجه به نرمال بودن داده‌های متغیرهای اجرایی و اطلاعاتی از آزمون تی تک نمونه‌ای برای سنجش وضعیت آمادگی کتابخانه‌های عمومی در مواجهه با پدیده ریزگردها در مرحله حین از بحران استفاده شده است. نتایج این آزمون در جدول ۶ گزارش شده است.

جدول ۶. وضعیت آمادگی کتابخانه‌های عمومی در مواجهه با پدیده ریزگردها در مرحله بعد از بحران از نظر بعد

مستندسازی و اجرایی

میانگین مطلوب: ۳								
متغیر	تعداد	میانگین	اختلاف میانگین	(t) آماره آزمون	درجه آزادی	سطح معنی‌داری p	فاصله اطمینان ۹۵٪	
							حد بالا	حد پایین
مستندسازی	۱۹۰	۱/۸۷	-۱/۱۲۹	-۳۲/۹۶۱	۱۸۹	$p < .0001$	-۱/۰۶۲	-۱/۱۹۷
اجرایی	۱۹۰	۱/۸۶۴	-۱/۱۹۷	-۳۴/۲۴۴	۱۸۹	$p < .0001$	-۱/۰۹۷	-۱/۱۹۶

نتایج به دست آمده در جدول ۶ نشان می‌دهد وضعیت آمادگی کتابخانه‌های عمومی در مواجهه با پدیده ریزگردها در مرحله بعد از بحران از نظر بعد مستندسازی و اجرایی در سطح مطلوبی قرار ندارد. به طور کلی بررسی تفاوت‌های میانگین‌های به دست آمده در سه مرحله پیش، حین و بعد از بحران نشان از این نکته مهم دارد که کتابخانه‌های عمومی استان‌های مورد بررسی با وضعیت مطلوب فاصله زیادی دارند و در این خصوص نیازمند تلاش جدی از سوی مدیریت کتابخانه‌های عمومی است.

نتیجه‌گیری

یکی از بلاهای طبیعی که در سال‌های اخیر توجه عموم را در ایران به خود جلب کرده است، بحران ریزگردهاست. ریزگردها به عنوان یک بلا طبیعی تأثیرات مخرب زیادی بر ساختار طبیعت و سلامت افرادی دارد که در معرض این بحران قرار دارند. افرادی زیادی بر اثر پدیده گرد و خاک مخصوصاً در استان‌های مرزی کشور دچار آسیب‌های جسمی شده‌اند. اطلاع‌رسانی به مردم و مسئولین در مورد ریزگردها و عوارض و مشکلاتی که ممکن است این بحران برای مردم این استان‌ها به دنبال داشته باشد یک فعالیت اجتماعی و فرهنگی است که می‌تواند مؤثر باشد. بنابراین، کتابخانه‌های عمومی به عنوان یک نهاد فرهنگی و اجتماعی تأثیرگذار، در زمینه اطلاع‌رسانی و ارائه منابع اطلاعاتی مورد نیاز می‌تواند به عنوان محلی برای بررسی مشکلات اجتماعی، اقتصادی و سیاسی نقشی مفید و سازنده داشته باشد.

در تعیین میزان آمادگی کتابخانه‌های عمومی ایران در بحران ریزگردها، یافته‌های پژوهش حاضر حاکی از آن است میزان وضعیت آمادگی کتابخانه‌های عمومی در مواجهه با پدیده ریزگردها در مرحله پیش از بحران از نظر (بعد آموزشی، فرهنگی، اجرایی و اطلاعاتی) در سطح پایینی قرار دارد. این یافته با نتایج زکیانی و دیگران (۱۳۹۷)، اوه‌لابی و دیگران (۲۰۱۴)، بیوچانان (۱۹۹۸)، کور (۲۰۱۵) و فرانک (۲۰۱۱) همسو است. آمادگی پیش از بحران چهار بعد آموزشی، فرهنگی، اجرایی و اطلاعاتی را شامل می‌شود. با توجه به نتیجه به دست آمده از پژوهش حاضر، فعالیت کتابخانه‌ها در هر یک از ابعاد ذکر شده در حد ضعیفی قرار دارد. کتابخانه‌های عمومی ایران در «حوزه آموزشی» با ارائه آموزش‌هایی در جهت بالا بردن آگاهی اعضاء و عموم مردم و همچنین توانمندسازی کارکنان خود می‌توانند شرایط را برای مقابله با بحران آماده سازند. در این راستا همچنین ونستون و کوئین (۲۰۰۵) عقیده دارند یک کارمند کتابخانه باید مسئولیت داشته باشد و در صورت بحران به مردم آموزش دهند که در برابر فاجعه چه کاری انجام دهند.

بر اساس یافته‌های پژوهش حاضر، وضعیت کتابخانه‌های عمومی در بعد فرهنگی نسبتاً مطلوب می‌باشد. کتابخانه‌ها به عنوان سازمان‌های خدماتی، اجتماعی و فرهنگی می‌توانند در بحث ریزگردها وارد شده و

برنامه‌هایی مشخصی برای مواجهه با پدیده ریزگردها تدوین نماید تا بدین گونه نقش خود را به عنوان یک منبع اطلاعاتی در زمان بروز مشکلات اجتماعی به اثبات رساند.

کتابخانه‌های عمومی ایران در «حوزه فرهنگی» می‌توانند در مقوله‌هایی چون بالا بردن آگاهی عمومی در مورد عوارض و آسیب‌های اقتصادی و سلامتی، بالا بردن حساسیت عمومی نسبت به بحران ریزگردها و بالا بردن مطالبه‌گری مردم از مسئولین در حوزه ریزگردها نقش‌آفرینی کنند.

علاوه بر این، کتابخانه‌های عمومی در «حوزه اجرائی» می‌توانند با تهیه امکانات و زیرساخت‌های لازم و ایجاد کانال‌های ارتباطی، شبکه‌سازی اطلاعاتی، عقد تفاهم‌نامه با سایر ارگان‌ها و برنامه‌ریزی‌های مناسب جهت مقابله بهتر در زمان بحران اقدام نمایند. در این راستا راتن (۲۰۱۳) نیز اظهار داشت اکثر کتابداران و کارکنان کتابخانه‌ها آمادگی کمک به جامعه در زمان بحران را دارند و اکثریت آن‌ها برای به اشتراک گذاشتن و انتشار اطلاعات مربوط به هر گونه اطلاعات مربوط به بلایای طبیعی از طریق وب به عنوان حمایت از مؤسسه عمل می‌کنند. همچنین در این زمینه آریاگبا و ادت (۲۰۰۸) بیان می‌کنند کتابخانه‌ها نمی‌توانند به تنهایی برای مقابله با بحران آمادگی پیدا کنند اما این نهادها می‌توانند به عنوان شکل کمک خارجی برای ارائه منابع با دیگر مؤسسات مربوطه همکاری نماید. اوه‌لابی و دیگران (۲۰۱۴)، نیز عقیده دارند کمبود بودجه و برنامه‌های کنترل بحران، محدودیت‌های عمده‌ای است که کارمندان در ایجاد آگاهی و آماده‌سازی برای بلایای طبیعی با آن مواجهه هستند.

از طرفی دیگر، در «حوزه اطلاعاتی» تهیه منابع اطلاعاتی در خصوص ریزگردها، تهیه محتوای متناسب با راه‌های مقابله با ریزگردها و تهیه دستورالعملی جامع برای مقابله با ریزگردها در کتابخانه‌های مورد مطالعه جزء مواردی است که کتابخانه‌های عمومی می‌توانند در این حوزه نقش‌آفرینی کنند. در این راستا نتایج پژوهش جیگر و دیگران (۲۰۰۷) نشان داد مهمترین خدمت کتابخانه‌های عمومی در طی بحران طوفان و پس از آن، ارائه خدمات دسترسی به اینترنت بود.

علاوه بر این، نتایج بررسی وضعیت آمادگی کتابخانه‌های عمومی در مواجهه با پدیده ریزگردها در حین بحران از نظر دو بعد (اجرایی و اطلاعاتی) نشان می‌دهد که کتابخانه‌های مورد مطالعه از این نظر نیز، در سطح ضعیفی قرار دارند. هر چند که بعد اطلاعاتی در سطحی نزدیکتر به حد متوسط قرار دارد اما به طور کلی وضعیت نامطلوب است. این نتایج با یافته‌های سهنر و دیگران (۲۰۱۷)، زکیانی و دیگران (۱۳۹۷)، محمد اسماعیل و ناصحی اسکویی (۱۳۹۳)، یانگ (۲۰۱۷)، فرانک (۲۰۱۱) و زاک (۲۰۱۱) همسو است. برخی مواقع پدیده ریزگردها هنگامی شروع می‌شود که کتابخانه‌ها به فعالیت‌های خود مشغولند و کاربران در حین دریافت خدمات هستند، کتابخانه‌ها باید در چنین مواقعی برنامه‌های خاصی داشته باشند. در «حوزه اجرایی» حین

وقوع بحران ریزگرد ایجاد حلقه‌های ارتباطی بین مردم و مسئولین حین وقوع بحران، اجرای طرح سلامت در بین اعضا، توزیع بسته‌های غذایی و بهداشتی در حین وقوع بحران، ارائه خدمات مشاوره‌ای و روان‌شناسی به کارکنان، اعضا و عموم مردم، ایجاد مکانیزم‌های ساختاری برای استفاده عموم مردم از خدمات کتابخانه‌ای حین وقوع بحران و ... می‌تواند شرایط را برای مقابله با بحران آماده سازد. در این راستا سهنر و دیگران (۲۰۱۷) بیان می‌کنند هنگامی که فاجعه رخ می‌دهد ارتباط با مردم و رسانه‌ها ضروری است، تا شایعات و اطلاعات غلط کاهش یابد. تعامل کتابخانه و ارتباط آن با مردم و رسانه‌ها می‌تواند اعتبار اطلاعات در زمینه بحران را تأیید کند. همچنین، یانگ (۲۰۱۷) در این زمینه عقیده دارد در زمان بروز بلایای طبیعی کتابخانه‌ها می‌توانند فضای دسترسی به منابع مورد نیاز بحران را ایجاد کنند و اطلاعات را در دسترس مردم قرار دهند. زاک (۲۰۱۱) نیز عقیده دارد کتابخانه‌ها می‌توانند به عنوان نهادی اجتماعی و فرهنگی در برنامه‌ریزی و مقابله با بحران جامعه، در شرایط اضطراری در جمع‌آوری اطلاعات ضروری کمک شایان توجهی نمایند.

بر اساس یافته‌های پژوهش حاضر در «حوزه اطلاعاتی»، مواردی چون اطلاع‌رسانی در خصوص استفاده از راهکارهای مقابله‌ای در حین بحران، بهره‌گیری از سامانه پیامکی و کانال‌ها پیامکی جهت ارسال اطلاعات در خصوص نحوه برخورد با بحران، بهره‌گیری از پیام‌رسان‌های مجازی برای ارائه خدمات و اطلاع‌رسانی در خصوص مراکز درمانی و راه‌های حفظ سلامت فردی و ... می‌تواند شرایط را برای مقابله با بحران آماده سازد. در این راستا همچنین سهنر و دیگران (۲۰۱۷) اظهار می‌دارند که هنگامی که فاجعه رخ می‌دهد ارتباط با مردم و رسانه‌ها ضروری است که شایعات و اطلاعات غلط کاهش یابد. تعامل کتابخانه‌های عمومی و ارتباط آن با مردم و رسانه‌ها می‌تواند اعتبار اطلاعات در زمینه بحران را تأیید نماید. یانگ (۲۰۱۷) نیز در این زمینه عقیده دارد در زمان بروز بلایای طبیعی کتابخانه‌ها می‌توانند فضای دسترسی به منابع مورد نیاز بحران را ایجاد کنند و اطلاعات را در دسترس مردم قرار دهند. زاک (۲۰۱۱) معتقد است کتابخانه‌ها می‌توانند به عنوان بازیکنان کلیدی برای جمع‌آوری اطلاعات ضروری، در برنامه‌ریزی و مقابله با بحران جامعه، در شرایط اضطراری کمک نمایند. همچنین در این راستا خادمی زاده و دیگران (۱۳۹۷) اظهار می‌دارند از آنجا که در زمان بحران، نیاز جدی به خدمات گوناگونی اعم از خدمات امدادی، فرهنگی و موارد مشابه اهمیت پیدا می‌کند از این جهت، کتابخانه‌های عمومی با توجه به رسالت آن‌ها در راستای بالا بردن سطح آگاهی جامعه، می‌توانند با یک برنامه‌ریزی منسجم و منظم نسبت به ارائه خدمات اطلاعات سلامت اقدام نمایند.

یکی دیگر از یافته‌های پژوهش، نتایج بررسی وضعیت آمادگی کتابخانه‌های عمومی در مواجهه با پدیده ریزگردها در مرحله بعد از بحران از نظر دو بعد «مستندسازی و اجرایی» بود. نتایج نشان داد کتابخانه‌های

مورد مطالعه در این زمینه تا سطح مطلوب فاصله زیادی دارند. این نتیجه با یافته‌های محمد اسماعیل و ناصحی اسکوتی (۱۳۹۳)، زکیانی و دیگران (۱۳۹۷)، جیگر و دیگران (۲۰۰۷) همسو است.

در زمینه «مقوله اجرایی»، مواردی چون اطلاع‌رسانی در خصوص نحوه مراجعه به مراکز درمانی بعد از بحران برای کنترل اثرات جانبی، آسیب‌شناسی در خصوص اقدامات انجام شده، تدوین قوت‌ها و ضعف‌های موجود در برخورد با بحران اخیر، تشکیل کمیته‌ای برای بررسی خلاءها و گلوگاه‌های موجود در برخورد با بحران اخیر، به‌روزرسانی منابع اطلاعاتی با توجه به ضعف‌های موجود در برخورد با بحران اخیر، ارزیابی اقدامات انجام شده در بحران ریزگرد، برگزاری نشست‌های علمی در خصوص علل ایجاد بحران ریزگرد اخیر، بهینه‌سازی امکانات کتابخانه‌ها جهت مقابله بهتر با بحران‌های پیش رو، دعوت از مسئولین برای واکاوی اقدامات انجام شده در خصوص بحران اخیر و ترسیم خلاءهای موجود در برابر نقش‌آفرینی کتابخانه‌ها در مقابل بحران‌های موجود می‌تواند شرایط را برای مقابله با بحران آماده سازد. در این راستا جیگر و دیگران (۲۰۰۷) بیان می‌کنند ارائه خدمات دسترسی به اینترنت پس از طوفان، کمک به آماده‌سازی جامعه برای حادثه، فراهم آوردن خدمات اطلاعاتی اورژانسی، دادن سرپناه، ارائه خدمات فیزیکی مانند غذا و آب، کمک به افراد نیازمند کمک برای پر کردن فرم‌های بیمه و امثال آن، همکاری با سازمان‌های خدماتی مانند صلیب سرخ، پاکسازی خرابی‌های پس از بحران نکاتی هستند که توسط کتابخانه‌ها می‌تواند انجام شود.

در زمینه مقوله «مستند سازی» بر اساس یافته‌های پژوهش حاضر، مواردی چون مستندسازی تجربیات کارکنان در خصوص بحران‌های پیشین، تهیه بسته‌های اطلاعاتی در خصوص بحران ریزگردهای گذشته و تهیه پایگاه‌های داده‌ای و اطلاعاتی در خصوص بحران اخیر می‌تواند شرایط را برای مقابله با بحران آماده سازد. در این راستا ونستون و کوئین (۲۰۰۵) اظهار داشتند مستندات مجلات منتشر شده به نقش کتابخانه‌ها در زمان بحران، بیشتر مربوط به بحران جنگ و تروریسم و تغییرات اقتصادی و فناوری بوده است. کتابخانه‌های مورد مطالعه در چنین بحران‌هایی تمرکز خود را برای در دسترس قرار دادن اطلاعات مورد نیاز را مورد تأکید قرار داده‌اند.

بعد از هر بحرانی اطلاعات و تجربیاتی به دست می‌آید که نیاز است این تجربیات مستندسازی شود تا در شرایط مشابه بتوان برای برخورد با بلایای طبیعی از آن به عنوان یک سند تجربی استفاده نمود. هر تجربه‌ای که از برخورد با بلایای طبیعی از جمله ریزگردها به دست آمده نتیجه زحمات فراوان و همچنین صرف وقت و هزینه زیادی است، لذا مستند کردن تجربیات به مثابه دانش می‌تواند فعالیت مفیدی باشد تا از دوباره‌کاری جلوگیری شود. کتابخانه‌ها می‌تواند کار مستندسازی و نگهداری از این تجربیات را برعهده بگیرند تا از این طریق هم به فعالیتی پرداخته شود که در بطن فعالیت‌های کتابخانه‌ها وجود دارد و هم نگهداری و ارائه این

مستندات در مواقع لزوم توسط کتابخانه به جامعه نیازمند اطلاعات، می‌تواند، جایگاه این نهاد را به عنوان منبع اطلاعاتی، در زمان بحران، به جامعه نشان دهد.

به طور کلی نتایج پژوهش حاضر، نشان داد که کتابخانه‌های عمومی در مقابله با پدیده ریزگردها هیچ‌گونه برنامه‌ریزی ندارند و از نظر سه مرحله قبل از بحران، حین بحران و بعد از بحران هیچ‌گونه تمهیداتی برای کتابداران این کتابخانه‌ها معرفی نشده است. در صورتی که کتابخانه‌ها به عنوان نهادی اجتماعی و فرهنگی می‌تواند نقش مهمی در این زمینه ایفا کنند. از جمله ارائه آموزش‌های لازم به کاربران در مواجهه با پدیده ریزگردها، در نظر گرفتن برنامه‌هایی برای ارائه خدمات در هنگام بروز ریزگردها، تأمین منابع ضروری در مورد ریزگردها، برقراری ارتباط با نهادهای مرتبط با بحران ریزگردها و ارائه منابع اطلاعاتی مورد نیاز به آنان، مستندسازی تجربیات به دست آمده و نگهداری این مستندات و ارائه آن در صورت لزوم و... از جمله فعالیت‌هایی است که کتابخانه‌ها می‌توانند در زمینه پدیده ریزگردها انجام دهند.

در ادامه باید گفت که کتابخانه‌ها مانند تمام نهادهای عمومی دیگر، باید توانایی مقابله با انواع مختلف حوادث غیرطبیعی را داشته باشند و در صورت مواجهه با چنین حوادثی از آمادگی لازم برخوردار باشند. زیرا این نوع حوادث به تصمیم‌گیری سریع و اقدام‌های فوری نیازمند است. لذا، ضروری به نظر می‌رسد که مدیران و مسئولین کتابخانه‌های عمومی بیشتر به اهمیت فعالیت‌های اجتماعی کتابخانه‌ها توجه داشته باشند و دستورالعمل‌هایی منطبق با شرایط اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی برای کتابخانه‌ها تعریف کنند، تا نقش جدید کتابخانه‌ها به عنوان مراکز اطلاعاتی، به جامعه امروزی معرفی شود و کتابخانه‌ها بیش از پیش مورد توجه مردم و جامعه قرار گیرند.

منابع

- پهلوان، الهه (۱۳۹۷). مطالعه اثرات ریزگردها بر تهدیدهای نوپدید. نخستین همایش ملی واکاوی تهدیدهای نوپدید دفاعی-نظامی. خادمی زاده، شهناز؛ فاتحی، فرهاد؛ سیفی، لیلی؛ خادمی زاده، معصومه (۱۳۹۷). ارائه خدمات اطلاعات سلامت همراه به منظور مدیریت بحران ریزگردها در استان خوزستان. سومین کنگره بین‌المللی سلامت همراه شیراز.
- زکیانی، شعله؛ غفاری، سعید؛ غلامی، شهرزاد (۱۳۹۶). بررسی میزان آمادگی کتابخانه‌های دانشگاه علوم پزشکی قزوین در مواجهه با بلایای طبیعی. مجله علمی دانشگاه علوم پزشکی قزوین، ۲۲(۹۹/۴)، ۷۴-۸۳.
- محمداسماعیل، صدیقه؛ ناصحی اسکویی، ماهرخ (۱۳۹۳). کتابخانه‌ها و مدیریت بحران (مطالعه موردی: کتابخانه‌های دانشگاه‌های علوم پزشکی تابعه وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی مستقر در شهر تهران). مدیریت اطلاعات سلامت، ۱۱(۶)، ۷۱-۶۹۹.

References

- Aziagba, P. C., & Edet, G. T. (2008). Disaster-control planning for academic libraries in West Africa. *Journal of Academic Librarianship*, 34(3), 265-268.
- Buchanan, S. (1998). *Disaster planning: Preparedness and Recovery for Libraries Archives: ARMP study With Guidelines*. Paris: UNESCO
- Featherstone, R. M., Beckey, L. J., & Ruffin, A. B. (2007). Library roles in disaster response: an oral history project by the National Library of Medicine. *Medicine Librarianship Association*, 96(4), 343-50.
- Frank, J. (2011). *The impact of hurricane Katrina on Gulf Coast libraries and their disaster planning*. [Thesis], USA: San Joes State University.
- Jaeger, P. T., Langa, L. A., Mc Clure, C. R., & Bertot, J. C. (2007). The 2004 and 2005 Gulf Coast hurricanes: Evolving roles and lessons learned for public libraries in disaster preparedness and community services. *Public Library Quarterly*, 25(3-4), 199-214.
- Ilo, P. I., Izuagbe, R., Mole, A. J., & Ekwueme, L. (2018). Measuring disaster preparedness and response practices in university libraries in Nigeria: The role of disaster equipment. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 31, 85-91.
- Kaur, T. (2009). Disaster planning in university libraries in India: a neglected area. *New Library World*, 110(3/4), 175-187.
- Khademizadeh, S., Fatehi, F., Seifi, L., & Khademizadeh M. (2019). Providing mobile health information services for the management of microcosm crisis in Khuzestan province. *3rd International Congress of Health along with Shiraz. (in Persian)*
- Mohammad Ismail, S., & Nashei Squoi, M. (2014). Libraries and Crisis Management (Case Study: Libraries of Medical Sciences Universities Affiliated to the Ministry of Health and Medical Education Based in Tehran). *Health Information Management*, 11(6), 611-699. (in Persian)
- Owolabi, K. A., Lawal, W. O., Olukayode, J., Pelemo, G. D., & Odenigbo, P. (2014). Disaster Awareness and Preparedness in Nigerian Polytechnic Libraries: A Survey. *SRELS Journal of Information Management*, 51(6), 355-361.
- Pahlavan, A. (2018). *Study of the effects of microgrids on emerging threats*. The First National Conference on the Analysis of Emerging Defense-Military Threats. (in Persian)
- Rattan, P. (2013). Role of Library and Information Centres In Disaster Management. *Library Philosophy and Practice (ejournal)*, 886, 1-11.
<http://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/886>
- Soehner C., Godfrey, I., & Bigler. G. S. (2017). Crisis Communication in Libraries: Opportunity for New Roles in Public Relations. *The Journal of Academic Librarianship*, 43, 267-283.
- Winston, M. D. & Quinn, S. (2005). Library leadership in times of crisis and change. *New Library World*, 106 (9/10), 395-415. www.emeraldinsight.com/0143-5124.htm
- Young, E. (2017). The Role of Public Libraries in Disasters, *New Visions for Public Affairs*, 10, 31-38.

- Zach, L. (2011). What do I do in an emergency? The role of public libraries in providing information during times of crisis, *Science & Technology Libraries*, 30(4), 404-413.
- Zakiani, S., Ghafari, S., & Gholami, S. (2017). Assessing the readiness of libraries of Qazvin University of Medical Sciences in the face of natural disasters. *Journal of Qazvin University of Medical Sciences*, 22 (99/4), 83-74. (in Persian)

